

Т.У. ПАДАЛЯК

ТРАДЫЦЫІ ЧАСУ І ЧАС ТРАДЫЦЫЙ: ЯНКА КУПАЛА І ГАЗЕТА «ЗВЯЗДА»

Посвящена малоисследованной теме – анализу творческого взаимодействия литераторов со средствами массовой информации на примере сотрудничества классика белорусской литературы Янки Купалы со старейшим общественно-политическим изданием Беларуси – газетой «Звязда».

The article is devoted to the topic which has not been much under research – the analysis of creative interaction of literary workers with Mass Media on the example of cooperation of the classic of Belarusian literature Yanka Kupala with the oldest social-political edition of Belarus, the newspaper «Zviazda».

Янка Купала ўнёс значны ўклад у гісторыю айчынай журналістыкі, пачынаючы з плённага і шматграннага супрацоўніцтва з газетай «Наша ніва». Паэт быў сябрам і пас-таянным аўтарам газеты «Звязда», часта на-ведваў рэдакцыю, даваў парады, дзяліўся меркаваннямі аб надрукаваных у газеце мас-тацкіх творах.

12 лютага 1939 г. «Звязда» паведаміла, што Янка Купала і Якуб Колас, іншыя пісь-меннікі-ардэнаносцы наведалі рэдакцыю. На завяршэнне сустрэчы сфатаграфаваліся ра-зам з журналістамі «Звязды». Той памятны здымак газета апублікавала 7 ліпеня 2007 г., у дзень 125-гадовага юбілею паэта. Гэта быў «афіцыйны» візіт у рэдакцыю, а «нефармаль-ных» сустрэч са «Звяздой» і ў «Звяздзе» – творчых, сяброўскіх, душэўных – было шмат.

У 1926 г. «Звязда» распачала дыскусію аб роднай мове, у якой Янка Купала браў ак-тыўны ўдзел. І невыпадкова, бо яшчэ ў 1914 г. у артыкуле «Ці маем мы права выра-кацца роднай мовы?» ён пісаў: «Яўляецца пытанне: чаму ж так трымаліся беларусы ўсяго свайго роднага? Чаму, калі мо каторы і навучыўся чагось чужога ў чужой школе ці так у чужыне, – дома ўсяго чыста забываў-ся? Ці ж мы мелі кароткую памяць, ці не лю-білі асветы? Адказ тут, як ні круці мазгамі, – адзін: склад душы беларуса, яго думак, звы-чаяў, поглядаў на жыццё быў свой, і была ўся тая мова родная, узгадовываўшая яго

цэлыя тысячы лет; гэта душа яго душы – мо-ва зраслася з ім, як зрастаецца са сваім ка-ранём дзерава: падкапайцеся пад дзерава, абсячыце дазвання яго карэнні – дзерава за-вяне, засохне, перастане жыць. Беларус часта мо і не цяміў, чаму ён так трымаецца сваёй гутаркі, але не трымацца яе не мог: выракаючыся мовы сваёй, быў павінен выра-чыся самога сябе, выкрывіць сваю душу, вы-ракаючыся, павінен быў ісці проці ўсяго свя-тога, непадменнага на свеце, проці ўсяго та-го, што паказвае адменнасць чалавека ад скаціны» (Купала 2002 [в] VIII, 37).

Ужо з першых крокаў у паэзію Купала ад-чуваў, што ў мове – душа народа, адмет-насць бачання свету, тое непаўторнае, што вылучае яго сярод іншых народаў. Бела-руская мова, доўгі час пазбаўленая кніжнай апрацоўкі, глыбінна адлюстроўвае характар беларусаў – працавітага, цяроўнага народа. Разам з тым Купала не ідэалізаваў белару-саў: «...паяўляліся між беларусамі рэнегаты, здрайцы свайго краю і народа, але на іх не звертана ўвагі, як не звяртаецца на ўсякага роду адшчапенцаў, затраціўшых воблік і па-дабенства Божае» (Купала 2002 [в] VIII, 37).

Газета «Звязда» выходзіць з 9 жніўня 1917 г. на рускай мове, з 1925 г. пачала змяшчаць частку матэрыялаў на беларускай мове, а з 1927 г. газета выдаецца толькі на роднай мове. У гэтым вялікая заслуга і на-роднага паэта Беларусі Янкі Купалы.

«Звязда» першай апублікавала многія творы Янкі Купалы – паэмы «З угодкавых настрояў» (1927), «Над ракою Арэсай» (1933), «Барысаў» (пад назвай «Да адкрыцця помніка Леніну ў Барысаве», 1934), урывак з паэмы «Тарасова доля» (1939). Менавіта на старонках газеты «Звязда» ўпершыню былі апублікаваны каля 70 вершаў паэта, а таксама яго пераклады: уступ да паэмы А.С. Пушкіна «Медны коннік» (1937), вершы Т. Шаўчэнкі (1936, 1939). Янка Купала выступаў у «Звяздзе» з публіцыстычнымі артыкуламі, пісьмамі, прамовамі. Газета інфармавала пра літаратурную і грамадскую дзейнасць паэта, паведамляла пра яго вечары-сустрэчы з чытачамі, паездкі па краіне.

Аднак былі і іншыя публікацыі. 16 лістапада 1926 г. у Першым беларускім дзяржаўным тэатры (БДТ-1, зараз гэта Нацыянальны акадэмічны драматычны тэатр імя Янкі Купалы) была пастаўлена п'еса «Тутэйшыя», якая адразу стала забароненай як контррэвалюцыйная. З гэтага часу органы ДПУ пачынаюць асабліва пільна прыглядацца да Янкі Купалы. Напрыклад, 28 снежня 1926 г. у дакладной запісцы І. Апанаскага да В.Р. Мянжынскага паведамляецца: «А народный поэт – Янка КУПАЛА, по своей простоте, заявил приехавшим из-за границы на конференцию гостям: «Мы живем в Советской Белоруссии потому, что нет другого места, куда бы можно было “притулиться”. Пока Беларусь разорвана на несколько кусков – вольной Белоруссии нет... есть лишь – Советская... <...> На вопрос КРАСКОВСКОГО, почему он, КУПАЛА, сейчас мало пишет, последний ответил: “Дурень ты, чыш можа пеяць салавей, калі яго пасодзяць у клетку, але будзе час, што гэты салавей яшчэ запяе...” Так откровенно КУПАЛА еще не говорил. Таким языком он заговорил только теперь, чувствуя, очевидно, общий подъем национал-демократических настроений...» (Купала 2003 [а] IX, кн. 2, 180).

Інфармацыю ў ДПУ пастаўлялі некаторыя знаёмыя і суразмоўцы паэта. У Поўным зборы твораў Янкі Купалы ў 9 тамах (10 кніг), выданне якога завяршылася ў 2003 г., упершыню апублікаваны многія дакументы, якія доўгі час захоўваліся пад грыфам «Сакрэтна», у тым ліку і пратаколы допытаў Купалы. Дакументы сведчаць, што 1930 г. быў для яго пераломным і ракавым.

15 мая 1930 г. у газеце «Известия» ў артыкуле «Народны паэт Беларусі» А.В. Луна-

чарскі адзначаў, што Янка Купала з'яўляецца бацькам новай беларускай паэзіі не толькі дзякуючы зместу сваёй творчасці, а і па ролі ў развіцці беларускай літаратурнай мовы і інтанацыйна-меладычнай структуры верша.

А ўжо 19 мая 1930 г. у рэдакцыі ўсіх газет Беларусі паступіла сакрэтна-тэрміновае апэратыўнае заданне, дзе даваліся падрабязныя рэкамендацыі, як «наш друк павінен адзначыць 25-годдзе літаратурна-мастацкай дзейнасці Народнага паэта БССР Янкі Купалы», бо «творчы шлях Янкі Купалы не быў простым, вытрыманым, пазбаўленым хістанняў...» (Купала 2003 IX, кн. 2, 305). Згодна з «апэратыўным заданнем», усе артыкулы пра народнага паэта неабходна ўзгадняць (гл. Купала 2003 IX, кн. 2, 306).

У «Звяздзе» 25 мая 1930 г. апублікаваны – узгоднены ў ЦК КП(б)Б! – артыкул Лукаша Бэндэ «Шлях паэта», дзе Купала абвешчаўся «ідэолагам буржуазнага нацыянал-адраджанізму». (Гэты крытык вульгарна-сацыялагічнага кірунку фактычна друкаваў даносы на беларускую творчую інтэлігенцыю.) Летам 1930 г. Янку Купалу неаднаразова выклікалі на допыты ў ДПУ, дзе патрабавалі факты аб арганізацыі «Саюза вызвалення Беларусі», лідарам якой нібыта быў менавіта ён. Восенню паэт зноў даваў паказанні ў ДПУ. 20 лістапада 1930 г. Янка Купала напісаў ліст да старшыні ЦВК СССР і БССР А. Чарвякова і зрабіў спробу самагубства з-за беспадстаўных палітычных абвінавачванняў. Гэты крок ён тлумачыць наступным чынам: «Яшчэ раз перад смерцю заяўляю, што я ў ніякай контррэвалюцыйнай арганізацыі не быў і не збіраўся быць... Быў толькі паэтам, які думаў аб шчасці Беларусі. <...> Уміраю, прымаючы тое, што лепей смерць фізічная, чымся незаслужаная смерць палітычная. Відаць, такая доля паэтаў. Павесіўся Ясенін, застрэліўся Маякоўскі, ну, і мне туды за імі дарога» (Купала 2002 [а] VIII, 113).

14 снежня 1930 г. на старонках «Звязды» апублікаваны вялікі пакайны «Адкрыты ліст Я. Купалы», дзе ўтрымліваўца наступны прызнанні: «Дзякуючы гэтаму свайму асляпленню, з'явіліся мае такія творы з ярка нацыянал-дэмакратычнымі настроямі, як, напрыклад, “Паўстань”, “Перад будучыняй”, п'еса “Тутэйшыя” і інш.»; «Камуністычная партыя і Савецкая ўлада даравалі мне гэтыя грубыя... памылкі ў маёй творчасці», «Цяпер я бачу ўсю шкоднасць і гібельнасць таго шляху, на якім памыкаліся беларускія нацыя-

нал-дэмакраты павярнуць ход гісторыі»; «Ба-
люча і цяжка ўсведамляць мне сёння, што я,
адарваўшыся ад здаровага творчага ася-
родзішча... і ўвесь час утапаючы ў пратух-
лым балоце акружаючых мяне контррэвалю-
цыйных нацыянал-дэмакратычных “дзеячоў”
з авантурыстычным палітычным мінулым...
Але гэты чад, як сон кашмарны, мінуў» і г. д.

Ліст у рэдакцыю газеты «Звязда», па ўсім
відаць, напісалі за Янку Купалу: у бальніцы
хворы паэт быў не ў стане зрабіць гэта. «Нель-
га не пагадзіцца з некаторымі даследчыкамі,
якія маюць падставы сцвярджаць, што “Ад-
крыты ліст Я. Купалы” хутчэй за ўсё пісалі за
яго. Ёсць меркаванне, што аўтарам “Ліста”
мог быць і Л. Бэндэ» (Купала 2002 [б] VIII, 394).

Нават калі ўважліва прааналізаваць сты-
лістыку «Адкрытага ліста» – яна зусім не ад-
павядае Купалавай, больш нагадвае шматлі-
кія дырэктыўна-цыркулярныя дакументы таго
часу: «У СССР, адзінай на ўсім свеце краіне
пралетарскай дыктатуры, рабочы клас у цес-
ным саюзе з бядняцка-серадняцкімі масамі
сялянства пад кіраўніцтвам Камуністычнай
партыі рэальна ажыццяўляе заветныя ідэа-
лы найгеніяльнейшых настаўнікаў і правады-
роў працоўнага люду – Маркса і Леніна. <...>
Буржуазія, як замежная, так і ўнутраная, не
перабірае ніякімі метадамі і сродкамі бараць-
бы супроць СССР. Шкодніцтва, дыверсія,
шпіёнства, інтэрвенцыя – усё гэта пускаецца
ў ход, каб толькі зруйнаваць такія бастыёны
сацыялізму, як індустрыялізацыя і калектыві-
зацыя, абы толькі ўзарваць пяцігадовы план,
які ажыццяўляецца нечуваным уздымам і за-
хапленнем рабочага класа і бядняцка-серад-
няцкага сялянства пад кіраўніцтвам Каму-
ністычнай партыі. Адгэтуль незвычайнае аб-
вастрэнне класавай барацьбы, адгэтуль ша-
лёнае супраціўленне капіталістычных эле-
ментаў...» (Купала 2002 VIII, 114).

Уладамі было вырашана, што менавіта
«Звязда» найбольш падыходзіць для публі-
кацыі сфальсіфікаванага «Адкрытага ліста».

У 1934 г. выйшаў пяцітысячны нумар
«Звязды». Янка Купала напісаў верш «Звяздзе»,
прысвечаны гэтай падзеі.

*Пяць тысяч – не жарты вам –
Нумароў з запалам
«Звязда» наша слаўная
Ўжо надрукавала.*

*Пяць тысяч – не жарты вам –
Ды тут – на фарпосце,*

Ад рукі варожае

Дзе йшчэ тлеюць косці.

Паэт напісаў верш 28 ліпеня 1934 г., а на
старонках газеты ён быў змешчаны ўжо
30 ліпеня. Пажаданне «Звяздзе» Янка Купа-
ла выказаў не толькі ад сябе асабіста, але і
ад усіх чытачоў, ад усяго народа:

Скажам жа ёй шчырае

Наша пажаданне:

Каб жыла, квяцілася

Далей безустанне.

9 жніўня 2007 г. «Звязда», найстарэйшае
выданне Беларусі, адзначыла 90-гадовы
юбілей. За гэты час выйшла больш як 26 ты-
сяч нумароў газеты.

Пасля смерці Янкі Купалы падпольная
«Звязда», якая ў гады Вялікай Айчыннай
вайны выходзіла ў акупаваным Мінску, а са
студзеня 1943 г. выдавалася на востраве
Зыслаў Любанскага раёна, апублікавала шэ-
раг твораў паэта, у тым ліку верш «Бела-
рускім партызанам» (27.02.1943), незаконча-
ную баладу «Дзевяць асінавых колляў» пад
назвай «Навала» (14.07.1943), вершы «Зноў
будзем шчасце мець і волю» (06.10.1943),
«Хлопчык і лётчык на вайне» (31.03.1943).

Лічым неабходным *удакладніць некато-
рыя дэталі ў рэчышчы ўзнятай тэмы*: стасун-
кі Янкі Купалы са «Звяздой».

1. У артыкуле «Янка Купала», змешчаным
у 4-томнай «Гісторыі беларускай літаратуры
XX стагоддзя», паведамляецца: «Прымаючы
ўдзел у дыскусіі аб мове, якую распачала га-
зета “Звязда”, Купала напіша верш “Акоў па-
ломаных жандар”...» (Гісторыя беларускай
літаратуры... 2003 I, 171). Аднак гэта памыл-
ковая інфармацыя. Верш «Акоў паломаных
жандар» напісаны ў Акапах 5 чэрвеня 1926 г.,
упершыню апублікаваны ў газеце «Савецкая
Беларусь» 16 чэрвеня 1926 г. (№ 134) пад
рубрыкай «Ці мае беларускі народ сваю мо-
ву і культуру» (Купала 2003 [а] IX, кн. 2, 177).

2. У артыкуле «Звязда» энцыклапедычна-
га даведніка «Янка Купала» не ўказана, што
пасля смерці паэта падпольная «Звязда»,
акрамя іншых твораў паэта, надрукавала
таксама верш «Беларускім партызанам»
(гл. Янка Купала 1986, 247). 7 ліпеня 2007 г.
газета апублікавала фотаздымак падпольна-
га нумара газеты за 27 лютага 1943 г. са зна-
камітым вершам.

«Звязда» традыцыйна шмат увагі ўдзяляе
жыццю і творчасці народнага паэта Беларусі
Янкі Купалы. Як слушна адзначыла доктар

філалагічных навук, прафесар Таццяна Шамякіна, Янка Купала «ўвасабляе выратвальную сілу каштоўнасцяў. Таго, што нас заўсёды ратавала і пакуль яшчэ ратуе. На гэтым заснаваны наша выхаванне, наша адукацыя – на каштоўнасцях, якія сцвярджае класіка... Стаўленне да класікі з'яўляецца індыкатарам стану культуры» (Звязда, 2007, 7 ліп.).

3 канца 1980-х гг., «эпохі дазволенай галоснасці», у «Звяздзе», як і ў іншых беларускіх сродках масавай інфармацыі, публікуецца нямала матэрыялаў, прысвечаных аналізу трагічнай смерці паэта ў гасцініцы «Масква» 28 чэрвеня 1942 г., за некалькі дзён да 60-гадовага юбілею. Цікавасць да гэтай тэмы яшчэ больш узрасла пасля таго, як у Маскве ў пачатку XXI ст. пачалі разбіраць гэту досыць папулярную гасцініцу, пабудаваную па праекту архітэктара А. Шчусева ў 1932–1938 гг. Дзякуючы намаганням супрацоўнікаў Дзяржаўнага літаратурнага музея Янкі Купалы, у Мінск былі дастаўлены часткі інтэр'ера пакоя, дзе жыў Купала ў чэрвені 1942 г., а таксама частка парэнчаў і прыступак лесвіцы, іншыя гасцінічныя прылады, якія сталі экспанатамі музея. У матэрыяле «Таямніца смерці Янкі Купалы пакуль застаецца не разгаданай», апублікаваным у «Звяздзе» 23 чэрвеня 2007 г., падрабязна аналізуюцца версіі трагічнай гібелі паэта: няшчасны выпадак – самагубства – забойства? Разам з тым газета падкрэслівае: *да гэтага часу грыф*

сакрэтнасці зняты не з усіх дакументаў, звязаных са смерцю паэта, у прыватнасці, матэрыялы следства, якое вялося па факту гібелі Янкі Купалы, застаюцца закрытымі.

Такім чынам, ёсць надзея, што даследчыкі літаратуры і журналістыкі ў будучым атрымаюць новую інфармацыю, якая, магчыма, стане сапраўдным адкрыццём не толькі для філолагаў, гісторыкаў, усіх аматараў творчасці паэта, але і для юрыстаў.

ЛІТАРАТУРА

Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: У 4 т. Т. 1. 1901–1920. Мн., 2003.

Купала Я. Адкрыты ліст Я. Купалы // Поўны збор твораў: У 9 т. 2002. Т. 2. С. 114–119.

Купала Я. Да А. Чарвякова // Поўны збор твораў у 9 т. Мн., 2002 [а]. Т. 8. С. 113.

Купала Я. Дадатак. Дакументы да «Летапісу жыцця і творчасці» // Поўны збор твораў: У 9 т. Мн., 2003. Т. 9. Кн. 2. С. 285–374.

Купала Я. Каментарый // Поўны збор твораў: У 9 т. Мн., 2002 [б]. Т. 8. С. 394.

Купала Я. Летапіс жыцця і творчасці // Поўны збор твораў: У 9 т. Мн., 2003 [а]. Т. 9. Кн. 2. С. 43–282.

Купала Я. Ці маем мы права выракацца роднай мовы? // Поўны збор твораў: У 9 т. Мн., 2002 [в]. Т. 8. С. 34–38.

Янка Купала: Энцыкл. давед. / Рэдкал.: І.П. Шамякін (гал. рэд.) і інш. Мн., 1986.

Паступіў у рэдакцыю 10.09.08.

Таццяна Уладзіміраўна Падаляк – кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры тэорыі і метадалогіі журналістыкі Інстытута журналістыкі БДУ.